

LEIUTLEV, MÄNGULINE JA ENESETEADLIK

Rebekka Lotman. Eesti sonett. (Disertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 19.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2019. 462 lk.

Rebekka Lotmani uurijahäält iseloomustab isikupärane ja vaheldusrikas tämber, mis on ühtaegu empaatiline ja emotsionaalne ning jahe ja ratsionaalne. Püüeldes kõikehõlmavuse ja kõigekülg-suse poole, võib ta kaua ja targu püsida vaoshoitult eemal ning kannatlikult oodata ja vaadelda. Siis aga rutaka sam-muga ligi astuda, et murda läbi keeru-kate pinnakihistuste ja tungida või küü-nitada asjade olemuse suunas. Tema uurijahääl sisendab meile: luule ei ole mingi naljaasi. Luule on üks paganama tähtis asi!

Juunikuu hakul Tartu Ülikoolis kaitstud monumentaalne doktoritöö eesti sonetist on vaieldamatu suur-saavutus, mis oma süsteemsuse ja paljutahulisusega võib mõjuda hirmu-tavaltki. Aukartust äratavalt. Sageli võib teaduslik (liig)entusiasmi uurijale kurjalt kätte maksta ja küllap toob lai eesmärk paratamatult kaasa ka puudu-jääke, aga eks humanitaariavalda kuu-luv väärt uurimus peagi ehitusmater-jalina kasutama vähemasti mõnd tühi-mikku.

Ratsionaalne kõla

Mõjub vägevalt, kui kirjandusuuri-ja väidab, et ilmunud on (vähemalt) 4551 algupäraselt eestikeelset sonetti, kokku vähemalt 376 autorilt, ja et neist jam-bilises meetrumis on 81,7% (viiejala-lises jambis 58%). Lotman käsitleb ka

eri perioode, võtab vaatluse alla sonet-tide vormilised näitajad, leiab teisenem-istele nii kultuurilis-poliitilisi kui ka puhtesteetilisi põhjusi, vajadusel ava-des nihkeid retseptisiooni toel. Indukt-siooni ja deduktsiooni hoitakse pidevalt alal. Mõnele küsimusele oleks soovinud saada küll põhjalikumaid vastuseid (nt miks võttis pärast Teist maailmasõda keskse positsiooni just Shakespeare'i sonett?), aga need on vaid pisiasjad.

Olgugi et digihumanitaaria – tähendagu see mida tahes – ja kvantitatiivsed uurimismeetodid on üha populaarse-mad, rakendatakse neid luuleuurim-uses jätkuvalt vähe.¹ Lotmani töö on ehe näide sellest, kuidas kvantitatiivset eritlust läbi viia ja põimida seda kva-litatiivse lähenemisega. Neid ei saa teineteisest radikaalselt lahutada. Lotmani uurimuses tekitab küll küsimusi n-ö asjaarmastajatest autoritele liigse tähelepanu pööramine (nt Juhan Sini-mäele on pühendatud suisa kuus ja pool lehekülge), ent üldistes hinnangutes on kvantiteet ja kvaliteet pidevalt eristatud ka eksplitsiitselt.

Kummalisel kombel põlistavad kvan-titatiivsel uurimisel põhinevad avastu-sed varasemaid peamiselt empiirikast lähtuvaid arusaamu eesti luule suundu-mustest, teisenemistest, nihetest. Ehk oli Märt Väljatagel õigus, et kirjandus-teadus (või -kriitika) ei vajagi mingit

¹ Vahest kõige muljet avaldavamaks näiteks on Mihhail Lotmani ja Maria-Kris-tiina Lotmani uurimus eesti silbilis-rõhu-lisest rütmikast (M. Lotman, M-K. Lot-man, Eesti silbilis-rõhulise rütmika jooni. Neliktrohheus ja -jamb 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi alguses. Tallinn: EKSA, 2018).

kindlat meetodit² – kvaliteetne empiiriline lähilugemine jõuab nagunii sarnaste tulemustele. Kauglugemine (ingl *distant reading*) annab kõigele lihtsalt nn tõsiteadusliku aluse ja võimaluse nüansseerida.

Rebekka Lotmani uurimus rajaneb toekal karkassil, mida ta piiritleb järgmiselt: „Soneti vormireeglistik koosneb kolmest peamisest parameetrist: värside arv, värsimõõt ja riimiskeem (mis omakorda rajab stroofika), sonetoidis kaldutakse neist ühes või kahes aspektis kõrvale, säilitades siiski sonetilisuse.” (lk 20)³ Ja iseloomustab rakendusprotsessi: „Olen püüdnud mõtestada soneti fenomeni võimalikult laialt, lähtudes kognitiivsest arusaamast, kus määravaks on, et lugeja tajub luuletuses midagi sonetilist. Seega saanuks arvata vasti mõni teine lugeja (uurija) samade andmete põhjal pisut teise koguvarvu. Piirjuhtumite hulk on aga marginaalne, jäädes alla protsendi.” (lk 33)

Kui sonett sõltub iga lugeja kognitiivsest arusaamast, siis polekski justkui millegi üle vaielda. Ometi tekitab selline lähtepositioon poleemilisi küsimusi ja sellega nõustuks ilmselt Lotman isegi. Mis on ikkagi sonetilisus? Kui palju võib see lugejate lõikes varieeruda? Kas mõni tekst võib vahel olla sonett ja teinekord jällegi mitte? On ju selge, et „[il]ga ettekirjutus sisaldab võimalust seda rikuda ning soneti kui luulevormi ühtsust aitab säilitada mõne teise reegli järgimine” (lk 28). Kirjandus peab ju elavaks jääma, ütleks Bernard Kangro. Sonett

² Väljataga väidab: „Esitaks mulle tundub, et kirjanduslugu võib hakkama saada ka ilma (eksplitsiitse) meetodita, kui meetodi all pidada silmas menetlust, mis on reeglite kaudu õpetatav. Teiseks, humanitaarteaduslik positivism on viimasel ajal omandanud teenimatult halva maine.” (M. Väljataga, Miks uurida kirjandust? – Vikerkkaar 2005, nr 6, lk 64.)

³ Lotman lisab, et sageli võib otsustavat rolli mängida ka kontekst (nt kui tekst on ühel või teisel moel määratletud sonetina). Kusjuures silpide arvu ei käsitle Lotman eesti sonetiloos sonetti defineeriva tunnusena.

ei saa kunagi valmis, ütleks Rebekka Lotman. Nii liigitaksin erinevalt Lotmanist sonetiks näiteks Juhan Liivi heteromeetrilises jambis eri riimiskeemidega 14-värsilise (12+2) luuletuse „Nutt”.⁴ Ja Jakob Liivi sonetiteisendused (stroofiskeemiga 4+3+2) poleks ilma vastava pealkirjata sonetidena arvesse läinud. Samas Underi sonettide uusversioonidest on arvesse võetud 15 14-värsilist teksti, kuigi pidades silmas rõhutatud suhet sonetitraditsiooniga, võiks see arv olla märksa suurem (nt kas või Anti Saare tekst⁵).

Igatahes mõjub pisut kummastavalt väide: „Kõrvalekaldeid värsiarvust esineb eesti sonetis statistiliselt marginaalselt, siia kuuluvad peamiselt estramboosonetid, sabaga või peata sonetid, samuti Jakob Liivi „väikesed sonetid”. Võrdlemisi palju varieeruvad värsimõõt ja riimiskeemid.” (lk 51) Kõrvalekaldeid värsiarvust esineb statistikas vähe eelkõige seetõttu, et just värsiarv on keskne vormitunnus – luuletusi, kus pole 14 värssi, ei ole uurija statistikasse niisama lihtsalt kaasanud. Omaette probleem statistika juures on tõsiasi, et XIX sajandist ja pisut XX sajandi algusest on arvesse võetud ka perioodika. Edasi on vaatluse all üksnes luuletuskogud.

See kõik on muidugi tähenärimine. Aga väide, et eesti luules on piiripealseid tekste alla poolesaja (vähem kui 1%), kõneleb ennekõike sellest, mida Lotman ise peab piiripealsuseks. Kategooriaid lõdvemalt käsitledes ja pisut utreerides võiks öelda, et vajadusel saaks tõestada sedagi, et eesti luules on ilmunud näiteks kümme tuhat sonetilist teksti.

Empaatiline kõla

Rebekka Lotmani tööd võib pidada vastuseks Toomas Liivi üleskutsele kir-

⁴ J. Liiv, Sinuga ja sinuta. Tallinn: Eesti Raamat, 1989, lk 182.

⁵ Marie Underi „Sonetid”. Viiskümmend tänapäeva luuletajat kõneleb Marie Underiga. Koost H. Krull, C. Pihelgas. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015, lk 55.

jutada tänapäeva ulatuv järg Bernard Kangro 1938. aastal valminud magistritööle „Eesti soneti ajalugu” (vt lk 40).⁶ Lotman on isegi väitnud, et tegemist on omamoodi kummardusega Kangrole.⁷ Ja mis seal salata, Lotmani ja Kangro veregrupid passivad omavahel kenasti – ka töö struktuuris, hoiakutes ja isegi keelekasutuses võib tuua paralleele.

Kui Kangro ei muutnud oma retoorikat uurimuse vältel ülearu palju – ta kirjutas valdavalt ühes stiiliregistris, aga oli rõhutatult hinnanguline –, siis Lotmanit iseloomustab nõtkete muutlikkus. Paiguti kohtab vaoshoitud ja hinnanguvabu lehekülgi, seejärel aga näiteks väidet (Johannes Aaviku kohta): „Linnaiha liigne dramatiseerimine ning selle võimatuse kujutamine muudavad luuletuse aga vastupidiselt pisut koomiliseks ning luulemina hingepein ei suuda mõjuda eheda tundenähtena” (lk 101). Laiemalt tasandilt tekstile lähenedes muutub retoorika mõistetavalt mahlakamaks, kohati isegi kaasaalavaks. Üks minu lemmiknäiteid: „Nooreestlased on Visnapuu järgi toonud ohvri Apollole – mõistuse, valguse ja tõe jumalale. Võib aga öelda, et järgmise kirjandusrühmituse Siuru sonetid sünnivad dionüüsilisest lättest.” (lk 110)

Lotmani uurijahääle empaatilisus ilmneb kas või selles, et ta soovib tutvustada ka nõrgema kvaliteediga tekste, tahab leida neis midagi head. Isegi siis, kui retseptisioon on olnud autori suhtes laastav, leiab Lotman mõne põhjuse, miks see looja on kultuurilooliselt märgiline. Ja kui mitte märgiline, siis vähe-

⁶ Kangro eritleb peamiselt kolme perioodi ja võtab iga perioodi juures vaatluse alla kaks laiemat kategooriat, mis kumbki jaguneb kolmeks: välisvorm (ruum, värs ja keel) ning sisevorm (ühtsus, kaheosalisus ja tõsus). Lotman see-eest varieerib rõhuasetusi vastavalt perioodi omapäradele.

⁷ K. Tatrik, Rebekka Lotman – teadlane, kes on läbi lugenud kõik eesti sonetid. – ERR. Novaator 14. VIII 2019. <https://novaator.err.ee/970152/rebekka-lotman-teadlane-kes-on-lugenud-labi-koik-eestikeelsed-sonetid> (19. XI 2019).

malt sotsioloogilisest perspektiivist... huvitav. Teadlase empaatilisus seisneb selleski, et töös on täismahus esitatud pea veerand tuhat sonetti, tekstifragmentidest rääkimata. Tegemist on muu hulgas eesti soneti antoloogiaga.

Iseäranis ilmneb empaatiline hääli siis, kui mõni soneti perspektiivist ülioluline tekst on tähelepanuta jäänud: „See on üks Nõukogude võimu korvamatuid kuritegusid – väljapaistvad teosed nagu Grünthali diloogia „Peetri kiriku kellad” ja „Laulu võim” jäid ruumilisse ja keelelisse vaakumisse, jõudmata oma loomuliku laia publikuni. [...] Eestis ei ole diloogia esimest osa siiani avaldatud, teine ilmnes alles aastal 2008 – ajal, mil teose tähendus on selle esmailmumise ajaga võrreldes pöördumatult teisenenud. Grünthali värssromaan on aga silmapaistev saavutus mitte üksnes eesti soneti seisukohalt, vaid tänini üks alahinnatumaid teoseid eesti kirjandusloos.” (lk 230)

Sonetiga läbi luulemetsade

Kvantitatiivse ja kvalitatiivse lähene-mise põimumises avaldubki monograafia kõikehõlmavuse esmane tunnus: 23. leheküljeks on sõnastatud töö kolm eesmärki ja vähemalt 14 uurimisküsimust. Viimased on seotud nii sonetide kvantiteedi, ajaloolis-kultuurilise konteksti, vormiliste teisenemiste (nt viisikjambi positsiooni muutumine, riimiskeemid ja -tüübid) kui ka poeetika kategooriatega (nt luulesubjekti positsioon, soneti mõju eesti luule motiividele ja kujunditele). Kõik küsimused saavad ammendavalt vastatud, ülima kannatlikkuse ja hoolega. Vägev!

Kõikehõlmavust näitab ka soov anda ülevaade žanri leviku ajaloost (alates XIII sajandi Sitsiliast), muutumistest ja struktuurinihetest. Statistilises ülevaates jalutatakse kiirkorras läbi kogu eesti luuleloost. See on jalutuskäik sonetiga läbi (eesti) luulemetsade, kus pidevalt peatutakse mõne huvitava leiu ees, vaadeldakse lähemalt, võrreldakse,

elatakse sisse. Aga vaatluse all ei ole üksnes väline kuju, vorm, vaid muudki detailid: fokalitatsioon, erisugused kõne- ja lausekujundid, temporaalsus jne. Iga periood, autor ja luuletus nõuab pisut erinevat lähenemist.

Töö vahest suurimaks küsitavuseks on see, mida ühes või teises sonetis ikkagi eritletakse. Laias laastus võib öelda, et kuni nõukogude eesti soneti teise perioodini (1962–1986) ei tekitanud eritluskategooriad erilisi küsimusi. Mida edasi, seda enam jäi luuletuse essentsi tabamiseks vormitunnuste, tähendustasandi ning kujundite eritlusest väheks. Tahaks jõuda üksiksonetide algupärale, tuumale veel lähemale.

Kõige põnevamad olid kohad – nagu tihti ikka juhtub –, mil lugeja (siin- kirjutaja) ja uurija tõlgendused lahkesid. Näiteks Gustav Suitsu sonetti „Nebulosa” on kirjeldatud nii: „Selle konkreetse vormis luuletuse semantiline universum rajaneb ebakonkreetsusel, hoomamatul hāgul, mis konstitueerib nii luulesubjekti enda kui ka ümbritseva keskkonna” (lk 104). Kas aja- ja kohadeiktiline määratlematus, hüperboolsus pole lüürilisusele alati omane olnud? Aga sellised eriarvamused mõjuvad värskendavalt, eriti arvestades, et Lotmani uurijahālel on rangelt usaldusväärne tāmber.

Eesti sonetilugu (ja kaude kogu eesti luule) on jaotatud üheksaks peatükiks. Kui kahte esimest (järelārkamisaegset ja modernset sonetti) iseloomustab ka perioodisene sisulis-temaatiline ühisosa, siis kolm perioodi põhinevad lihtsalt empiiriliste autorite positsioonil (eksiil-sonett, sisepagulus, represseeritud). Nōukogude periood jaotatakse kaheks (1944–1961 ja 1962–1986), piiriks saab sümboolselt kassetipōlvkond. Viimast kahte perioodi nimetatakse miskipārast postmodernistlikuks ja postpostmodernistlikuks. Liigitus kõlab kummaliselt, sest see puudutab üksikuid tunnusoone, mis ei tarvitse luuletusi tervikuna sugugi iseloomustada. Indrek Hirve luules on muidugi ebatsensuurseid sõnu,

aga nimetada seda seetōttu postmodernistlikuks, tekitab tōrke. Perioodidesiselt on jaotused veelgi juhuslikumad („rajanevad mingil dominandil”, lk 25).

Lotman seletab: „Ehkki ühegi perioodi ega isegi ühe autori sonette ei saa vaadelda monoliitse süsteemina, lähtutakse sonettide alapeatükideks liigendamisel teatavatest ühisjoontest, üritades tabada ajajārkude ja autorite sonetiloomingu konstitueerivat osa” (lk 32). Sageli ei ole see konstitueeriv osa aga Roman Jakobsoni mõistes dominant. Dominant, mille alusel jaotatakse sonetilugu, on ennekōike seotud varasemast esteetikast erinemisega. Konstitueeriv osa ei tarvitse niisiis konkreetsete tekstide poeetilise dimensiooni kohta palju öelda – see on otsekui teatav erinevusdominant.

Miks just sonett?

Ilmselt pole ühegi teise žanri või alamžanriga võimalik läbi viia sedavōrd ammendavat ja mitmekesist uurimust. Proosa kohta kindlasti mitte. Näiteks novelliuurimuses kuluks parasjagu energiat juba tekstide liigitamisele – vormitunnuste piiride paikapanemine muudaks juba eos uurimuse absurdseks. Luuleski ei ole ükski teine kinnisvorm nii laialt levinud ja läbiv, et oleks võimalik jutustada eesti luule (miks mitte ka eesti kultuuri) viimase 140 aasta lugu. Sonette on ilmunud nii piisavalt palju kui ka piisavalt vähe, ilmselt lähenebki arv kriitilisele piirile, mida on ühel uurijal võimalik läbi tōtada ja tervikliku luuleloona kokku kirjutada.

Lotman kordab tōdemust, mis on tema uurimuse ülepea võimalikuks teinud: „Piiridest vabanemist saab hästi näidata just kõige piiritletumas struktuuris, ning nende kahe – traditsiooni ja avangardi – pinges tōuseb uuendus eriti erksalt esile” (lk 193). Kuuldavasti uurivad Lotmanid (auto)metapoetilisust edasi ja ka Rebekka Lotmani monograafia lõpeb arusaamaga: „Nii on loomulik,

et alati, kui luules toimuvad jõulisemad muutused, tõuseb esile ka sonett, milles sageli püütakse väljendada mitte ainult midagi soneti, vaid luule kohta üldiselt” (lk 398).

Nii võib väita, et soneti harukordne populaarsus on Eestis tingitud sinise luulevälja revolutsioonilisest loomusest. Eesti luulekaanonit avades on Tiit Hennoste tõstnud esile luule ja proosa eristuse eesti kirjandusloos: „[---] luules on tehtud palju põhimõttelisi uuendusi. Proosas neid peaaegu ei ole [---].”⁸ Sonett pelgalt ei peegelda muutusi, vaid on populaarne olnud seetõttu, et revolutsioon järgneb revolutsioonile. Kuivõrd luuleväli on pulbitsev ja muutlik, siis kõikide põlvkondade enesekehtestamisel on lakmuspaberiks saanud just sonetivorm. Seda lõhutakse, painutatatakse, tiritakse, sakutatakse. Nagu teatris neljanda seina lõhkumine, mis ennekõike paneb teadvustama selle olemasolu. Hennoste jätkab samas: „Luuleuuendused on lisaks liikunud ikka samas keele ja vormi lammutamise suunas, mida on sajandi algusest peale eesti luules proovitud, kuid mis pole siiani veel läbi läinud. Seega on uuendus eriti ohtlik, kuna haamerdab ikka sama kohta.”

Julgen oletada, et soneti juured on tunginud veelgi sügavamale meie luulesse. Paljud poeetilised võtted ja tunnusjooned on sisuliselt muutumatuna püsivad, aga esinevad kuidagi varjatult, taamal. Näiteks kompositsiooniline *volta* (sisuline pööre) haakub justkui selgelt soneti ebasümmeetrilise ülesehitusega. Nii võrd sageli toimub nüüdisluules viimastes ridades nihe, liigutakse väliselt sisemisele, minevikuajast diskursuseaega.

Hinnang

Detsembris möödub kümme aastat sellest, kui ilmus Sirje Kiini monograafia

⁸ T. Hennoste, Kaanon. Kaanon. – Vikerkaar 1997, nr 12, lk 68.

Marie Underist. Võib vaid iroonilise heldimusega meenutada, kui mitmekesist tähelepanu sai Kiini pikaajalise uurimuse tulemus. Ilmus enam kui kümme arvustust: vaieldi nii päevalehtedes kui ka kultuuriväljaannetes, söimati ja ülistati. Tõsi, keskmes polnud Kiini Underikäsitus, vaid teisejärgulised poolteoreetilised ja pseudoeetilised küsimused. Aga räägiti luulest! Räägiti luuleuurimusest! Kui palju ikka mõni metatekst luulest sedavõrd laia vastukaja pälvib? Nüüd on meil olemas uurimus, millest võiks rääkida pikalt ja igal pool.

Arne Merilai kirjutas Kiini arvustades: „Vaid vähesed valitud mõistavad, kui hõlmav ja ränk protsess on ühe põhjapaneva monograafia kirjutamine, võrreldav vahest epopöaga romaanižanris.”⁹ Rebekka Lotmani põhjapanev monograafia eesti sonetist on veelgi harukordsem. Siin ei ole hõlmatud vaid üht autorit, vaid kogu eesti luulelugu. Eri-liseks teeb töö tõsiasi, et žanripõhiseid uurimusi ilmub Eestis harva (viimastest ajast tõuseb esile vaid Andrus Oru doktoritöö ulmekirjandusest¹⁰), iseäranis luule kohta. Merilai 1991. aastal kaitsitud monograafia eesti ballaadist¹¹ on kindlasti üks neist, aga seegi vaatleb XX sajandi nelja esimest kümnendit, mitte ballaadi kogu eesti luuleloos.

Ühes intervjuus ütles Rebekka Lotman nõnda: „Kui olin kõik sonetid kokku kogunud, analüüsinud ja peas töö valmis jõudnud, tekkis mul ränk motivatsioonikriis – milleks seda kõike veel kirja pean panema? Kaebasin isale, et ei saa aru, kellele seda vaja on. Isa vastas: „Mulle ja Mariale!” Läksin tagasi oma kabinetti, kirjutasin töö algusse: „Isale

⁹ A. Merilai, Biobibliograaf põline rikas. – Sirp 7. I 2010.

¹⁰ A. Org, Eesti ulmekirjanduse žanrid ja nende poeetika. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuenssis 16.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2017.

¹¹ A. Merilai, Eesti ballaad 1900–1940. Tartu: Tartu Ülikool, 1991.

ja Mariale”. Edasi oli kõik lihtne.”¹² Arusaamatu lollus sedavõrd targalt uurijalt! Seda uurimust on vaja esiteks näiteks siinkirjutajale. Seda uurimust on vaja teiseks kogu eesti luulele, luuleuurimusele ja kirjandusteadusele. Pateetiliselt utreerides võiks öelda, et kogu eesti kultuur januneb sellise uurimuse järele.

Kui küsida, kuidas hinnata Rebekka Lotmani mahukat ja süstemaatiliselt läbi viidud uurimust eesti sonetist, siis vastaksin lihtsalt nii: ma pole kunagi varem akadeemilist luuleuurimust lugedes armunud implitsiitsesse teadlasesse! Kuuldavasti oli Lotman lähedal, et teha publikatsioonipõhine töö, aga mõtles siiski ümber. Tänuväärne! Kui olemasolevat stiililiselt ühtlustada, natukene veel toimetada ja mahtu tublisti kärpida, olekski üks erakordne eesti luulelugu valmis.

Kaks mõttefragmenti

Luban endale veel kaks tähelepanekut, mis Lotmani tööga seostuvad vaid kaude ja mis puudutavad pigem nüüdisluuleuurimust.

1. Luulesubjekt. Töö vältel vahelduvad pidevalt mõisted/terminid/kategooriad, nagu *luulesubjekt*, *poetiline*

¹² K. Tatrik, Rebekka Lotman – teadlane, kes on läbi lugenud kõik eesti sonetid.

„*mina*”, *lüüriline mina*, *luuletajamina*. Kui Lotman väitis August Alle kohta, et „[l]ooduskirjeldustes subjekt enamasti puudub” (lk 123), tekkis ikka segadus küll: mida on kogu uurimuse vältel luulesubjekti all silmas peetud. Aga seda mõistmata on keeruline ülepea aru saada, millest jutt.

2. Siire. Samm-sammult on eesti luule keskseks poeetiliseks võtteks tõusnud siire (või katkestus kui luulet defineeriv miinimumtunnus). Võib meenutada nt diskussiooni nn *enter*-luule üle. Eesti nüüdisluules on siire mitmekesine, huvitav ja üha teisenev. Siirde olemasolule osutamine kõlab praegu samamoodi, kui võtta luuletus kokku tõdemusega, et „kasutati kujundit”. Luuleteoorias on siiret vähe süstematiseeritud, Eestis on vaid üksikuid käsitlusi (nt Jaak Põldmäe, Jaan Undusk, Merilai). Aga kui saaks kusagilt põhjalikuma siirdekäsitluse, oleks võimalik näiteks Kristjan Haljaku sonetikogu „Verlaine’i revolver” – milles sonettide lugemine eeldab, et lugeja suudab jätta tähelepanuta siirde ekspuuteerimise – veel vägevamalt eritleda, kui Rebekka Lotman seda juba teinud on.¹³

JOOSEP SUSI

¹³ R. Lotman, „Verlaine’i revolveri” poetikast ja retoorikast. – Keel ja Kirjandus 2019, nr 7, lk 573–577.